

Paradoxes sociològiques del territori

Salvador Giner

CAP DEL DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I ANTROPOLOGIA SOCIAL.
UNIVERSITAT DE BRUNEL (ANGLATERRA).

El territori és la dimensió física de l'espai social. Una afirmació elemental? Potser sí. Però el fet que avui ens ho sembli a molts amaga una llarga història —no pas morta del tot— en què la concepció inversa era la predominant. Del territori, la primera cosa que hom podia constatar-hi era la solidesa del concepte, la seva immutabilitat, la determinació que imposava a les nostres vides. Ningú no dubtava que els homes érem animals territorials. El territori, però, era un espai extern, conquerible, dominable, i la nostra lluita no era tant amb aquest com amb els altres homes per apropiari-nos-el i per crear-hi fronteres i demarcacions del poder i dels espais de cadascú. Les dimensions de la casa, els camps de conreu, el poder de l'estat, les terres ultramarines colonitzades, l'àmbit de la nació, i tants altres aspectes de la nostra relació amb l'espai físic eren entesos segons els criteris d'una equació implícita, en la qual el territori era una constant inflexible, determinant, i les variables eren estrictament socials. El territori era un àmbit ocupable, conquerible, confinable, monopolitzable. En aquests termes tradicionals la frase que avui ha esdevingut lloc comú (i com a tal cada cop menys interessant) «**la producció social del territori**» o de «**l'espai**», hauria estat inconcebible.

Temps era temps hi havia una disciplina que hom acostumava a anomenar morfologia social. Era definida com l'estudi de la distribució territorial dels fenòmens socials. Les seves aportacions no són menyspreables, però, tant de l'una manera com de l'altra, totes es valien del supòsit tradicional de la determinació territorial de les nos-

tres vides. Tot i que les arrels d'aquesta disciplina vénen dels anys vuit-cents, encara a final dels anys cinquanta del segle XX es feien estudis per demostrar com la xarxa viària, la localització de les capitals, o les distàncies mateixes, determinaven l'estructura i dinàmica de les societats: les aglomeracions urbanes, les migracions, la distribució espacial de les classes socials. El pas següent, com tothom sap, fou la intensa relativització de l'espai, la seva «**sociologització**» per dir-ho així. L'espai començava a aparèixer com a resultat de la interacció entre els homes i, en certa mesura, doncs, com a subproducte pel poder polític, de l'activitat econòmica o de la cultura, l'ètnia i l'idioma, creadors alhora d'espais administratius o estatals, per via de la seva legitimació de la cosa pública. Fou un pas, sens dubte, endavant. Hom abandonà les velles rigideses de la morfologia social heretada per concentrar l'atenció en la creació conflictiva de l'espai i del territori. No solament les distàncies ara apareixen com a relatives —pel que fa al cost i als beneficis de l'obra pública, a la definició nacionalista del territori, al joc internacional del poder, a la implantació de les empreses, a la dimensió geogràfica del sagrat i del profà, a la topografia de la fam i l'abundància— sinó que les podem entendre (correctament, per cert) com a sempre canviants. La nova geografia humana, la renovellada geopolítica, la naixent ciència del territori, reben així una enriquidora empenta: l'espai endevé complex, difícil, fugisser, fins i tot. Esdevé funció del temps social. És per això que els nous geògrafs (tot just ahir mateix radicals, i avui representants ja de la nova ortodòxia) co-

mencen a girar-se vers aspectes, com ara el paisatge, que fins aleshores havien estat considerats mers subproductes de coses en aparença força més serioses. En aquest sentit cal remarcar com els geògrafs marxistes, per als quals el paisatge social era una conseqüència del mode de producció, s'han abocat avui a l'estudi del paisatge amb un entusiasme notable, i el veuen amb un nou esguard, com quelcom més fonamental, com una part de l'ordre socioeconòmic de l'espai.

Val a dir que la superació de la vella morfologia i la relativització del territori han estat uns avenços remarcables. Ens han permès de prendre en consideració les telecomunicacions, els transports ultraràpids, les metamorfosis i les redefinicions de terrenys (com ara el pas de terreny agrícola a zona de lleure o d'explotació turística; de zona feréstega oberta, a parc ecològic protegit; de barri antic dilapidat, a «**centre històric**» amb càrrega ideològica nacional). Ens han permès d'iniciar una visió més àgil de la política territorial en termes de fluctuacions dels valors culturals, i sobretot en termes de polítiques essencialment obertes, on l'espai no sigui vist com una cosa rígida, sinó com quelcom que inevitablement canviarà en el futur.

Tanmateix, les noves perspectives en la nostra concepció del territori i de l'espai social, si bé s'han enriquit, no han assolit tampoc un estadi de plenitud en el qual ens puguem instal·lar còmodament. Al contrari, és un camp ple de parany i de no poques paradoxes. El fet mateix que l'espai, els recursos naturals i ambientals, el paisatge urbà, la xarxa de comunicacions, els mars, i tots els altres espais possibles, ja no siguin entesos

com a objectes (hàbitats, obstacles, fonts de riquesa) sinó com a entitats interdependents que cal tractar (no solament per a contemplar-los o fruit-ne) anuncia un nou plantejament.

Aquest nou plantejament, al meu parer, serà causat pel ràpid exhauriment dels recursos territorials generat per l'expansionisme de la societat moderna. Un dels dogmes essencials de la modernització —dogma latent, no sempre fet explícit— ha estat el supòsit de la infinitud de recursos, combinat amb la creença en el creixement com a manifestació més característica del progrés humà. El fet d'adonar-nos d'aquesta situació ens ha dut a una certa consciència de la necessitat del creixement nul en alguns camps i de la concentració dels nostres esforços expansius en la producció de béns escassos (menjar, educació, habitatge) per a les classes pobres o subordinades i per als pobles endarrerits. De tenir una «certa consciència», però, no n'hi ha prou, ni sembla haver tingut efectes prou notables. No cal minimitzar la lluita internacional contra la fam, per exemple, o els diversos èxits ecològics per a la protecció de la fauna i la flora. Nogensmenys, és evident que la pluja àcida, la desforestació, la pol·lució marina i la multiplicació demogràfica continuen a uns ritmes massa elevats. Davant això els advertiments pietosos dels racionalistes no han trobat encara l'eco que els caldria.

El problema més greu, tanmateix, no està en l'expansió nua de l'espècie humana per tots els espais concebibles, perquè tard o d'hora aquests ens ensenyaran la seva frontera, el seu *non plus ultra* natural. El problema més greu és més aviat el provinent de la paradoxa sociològica del progrés. Aquesta paradoxa consisteix en el fet que el progrés genera la seva pròpia contradicció o, si ho voleu, disfunció. En el cas del territori, ens trobem que la seva completa humanització inclou la destrucció. Un territori totalment conquerit no és ja un territori. Si puc trucar a

Nova Zelanda (amb poc cost) o volar a Tananarive (en poques hores) des de Barcelona, no hi ha allò que tècnicament es diu «fricció de l'espai». Un món dominat del tot no és ben bé un món. A més, en el moment hipotètic en què aquest món deixa d'ésser accessible a una minoria i es fa accessible a milers o milions de persones (i això es el nucli de la paradoxa) és precisament quan es fa inaccessible. El món deixa de ser món, per a convertir-se en caos. Expliquem-nos amb un exemple: com ha assenyalat algun economista perspicax, en el moment en què tots podem anar en un parell d'hores a passar el diumenge a dos-cents quilòmetres de casa (perquè «tots» tenim cotxe i ens han bastit una autopista fins al cim de la muntanya o fins a l'abans remota badia) ja no hi podem anar en un parell d'hores. I quan hi arriben, el que volíem no hi és. L'autopista congestionada no ens permetrà viat-

jar ràpid; alguns no hi tornarem (accidents de trànsit); la munió cobreix la muntanya; la remor del mar a la badia serà ofegada per la fresca dels motors de les barques i el soroll de les ràdios portàtils. L'amuntegament de la gent ens farà enfollir, tot cercant un bri d'herba o un racó al sol. Només és un exemple, generalitzable, de la contradicció del progrés en el seu moment de maduresa.

La tasca de la política territorial civilitzada, doncs, ha de passar per la problemàtica de la congestió i l'escassetat creades per les paradoxes sociològiques del progrés. Ha de passar per escatir com fóra possible de crear les condicions adients per a la llibertat de la gent i l'autonomia de la societat civil sense caure en la dictadura tecnocràtica del territori. De solucions per a això, encara no n'hem trobades. I si no en trobem, ja podem plegar.

S.G. ☐

L'eixida per *cesc*

